

## ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК. 821.161.2 Чендей І.

### ПИСЬМЕННИК І КРИТИК : З ІСТОРІЇ ТВОРЧОЇ СПІВПРАЦІ ІВАНА ЧЕНДЕЯ Й КОСТЯ ВОЛИНСЬКОГО (ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

**КІРАЛЬ С.С.**, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України

*У статті на матеріалі архівних документів, листів та щоденників українського письменника І.Чендея розкрито його творчі контакти з відомим літературознавцем та критиком К.П.Волинським. Йдеться, зокрема, про роздуми кореспондентів щодо ролі інтелігенції в житті суспільства, значення малої батьківщини у людській долі, про народну творчість як першоджерело творчості митця.*

**Ключові слова:** архів, рецензія, фольклор, інтелігенція, повість, оповідання, коментар.

*В статье на материале архивных документов, писем и дневников украинского писателя И.Чендея раскрыты его творческие контакты с известным литературоведом и критиком К.П.Волинским. Речь идет, в частности, о раздумьях корреспондентов о роли интеллигенции в жизни общества, о роли малой родины в человеческой судьбе, народного творчества как первоисточника творчества писателя.*

**Ключевые слова:** архив, рецензия, фольклор, интеллигенция, повесть, рассказ, комментарий.

Перша збірка І.Чендея «Чайки летять на Схід» (Ужгород, 1955) одразу привернула до себе увагу критики: на сторінках провідних республіканських газет та журналів рецензенти високо оцінили новелістичний доробок письменника-початківця й пророкували йому творчі успіхи [9, 15]. На жаль, подальше життя митця було нелегким, а в окремі роки – тернистим. Після публічних розносів за роман «Птахи полишають гнізда» (1965) та збірку «Березневий сніг» (1967) І. Чендея не допускали до друку майже упродовж десяти років. «Нарешті запалено зелений вогник, – писав він у листі до О. Гончара від 27 січня 1981 року, – і піднято загати. У 1977 [р.] вийшла збірка нарисів «Свалявські зустрічі», у 1979-ому «Теплий дощ» у «Р[адянському] п[исьменнику]» і «Казка білого інею» в «Карпатах», а оце нова книжка знову в «Карпатах» – «Кринична вода» [16, 11]. Творчий доробок І.Чендея в різних аспектах досліджували Г.Аврахов, В.Дончик, І.Дзюба, М.Жулинський, В.Марко, В.Поп, М.Стрельбицький, Г.Штонь, Д. Федака та багато інших. Водночас поза увагою дослідників залишається неопублікований багатющий епістолярій письменника, його унікальні за інформативністю, інтелектуальною наповненістю та відвертістю щоденникові записи. І.Дзюба справедливо зауважив, що «Чендей і в листуванні був талановитий (а це не кожному дано!)», адже там «відбилося багато що з суспільного і літературного життя доби» [3].

**Мета дослідження.** На матеріалі розшуканих нами архівних документів, листів письменника (опублікованих та неопублікованих) у статті зроблено

спробу відтворити найважливіші факти як «суспільного і літературного життя доби», так і творчої співпраці І.Чендея із К. Волинським.

У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України зберігається видавнича рецензія відомого літературознавця і критика, наукового співробітника Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України Костянтина Петровича Волинського (27.01.1922–19.12.2007) на рукопис повісті І. Чендея «Казка білого інею» та двох його оповідань «Цимбаланя» і «Теплий дощ».

Видавнича історія книжок І.Чендея заслуговує на окреме докладне вивчення в аспекті проблеми ідеологічної цензури за радянських часів. Зрозуміло, що за ці роки, будучи позбавлений роботи, зізнавався письменник тому ж О. Гончареві, він «багато мучився, бідував, зазнавав злиднів, але й працював. Не чув бідності, яка прийшла б до душі або серця навіть тоді, коли був позбавлений можливості і зовсім елементарної – купити бажану книжку чи платівку» [16, 11]. Згадуючи з відстані літ цькування за збірку «Березневий сніг», І. Чендей визнавав, що у своїй поведінці тоді «не скрізь був достатньо мудрим і поміркованим. Не в усьому, певно, був і правий», та залишався твердо переконаним у тому, що якби знову «брався за «Березневий сніг» порядком його творення, написав тільки так, як уже написав. Життя і набутий досвід довели: Каламарі живі і каламарщини стільки, що годі» [16, 11]. На жаль, у «різних проявах і видах» Каламарі живуть і понині, не зникла й «каламарщина».

Листи І.Чендея, усні спогади Валентини Яківни, вдови критика, дають підстави стверджувати, що письменник дорожив дружбою з К. Волинським, завжди прислухався до думки авторитетного знавця української літератури. Приваблювали й чисто людські риси вдачі Костя Петровича, який походив із знаної родини відомого українського вченого-літературознавця Петра Костянтиновича Волинського (1(13).02.1893–12.04.1982). Так, наприклад, в автобіографії, складеній 20 квітня 2001 року, К. Волинський писав, що йому як літературознавцю та критикові доводилося за життя робити або «критичну приписку» того чи іншого митця в українській літературі, наприклад, Ірини Вільде, Григорія Тютюнника, або «пристрасно-аргументовано захищати талановитого письменника (його творів) від несправедливої кон'юнктурної критики (скажімо, тих же високохудожніх «Сестер Річинських» Ірини Вільде, талановитішого з українських романів другої половини ХХ ст. – «Виру» Г. Тютюнника чи піддаваних несправедливому остракізму деяких творів В. Земляка, І. Чендея, Б. Харчука» [архів авт. ст.]. Він зазначав, що за тих суспільних обставин намагався не лише потвердити відданість справі рідної літератури, а й задекларувати свою громадянську позицію. Вона виявлялася в тому, що як критик прагнув «доносити до широкого читацького загалу краще з [...] художніх набутоків, помічати й підтримувати примітніші, перспективні явища й тенденції [...] розвитку», а почасти «(наскільки це було можливим) й національні начала» в літературі. Помітивши обдарованого письменника, особливо молодого, К. Волинський всіляко підтримував його не лише «на початках [...] творчого шляху», а й надалі постійно «критично супроводжував у їхніх художніх пошуках». За приклад називає Б. Харчука, О. Сизоненка, почасти й В. Земляка, І. Чендея [архів авт. ст.].

Саме до К. П. Волинського І. Чендей звернувся за підтримкою, коли написав свій роман «Птахи полишають гнізда». Перші читачі, як писав у листі

до К. Волинського від 11 квітня 1964 р., П. Лінтур, Л. Балла, М. Кречко та ін. творчі люди, що зналися на слові, прихильно оцінили твір. Та попри те він хотів почути думку людини, яка «пильно стежить за літературним процесом на Закарпатті, на Україні в цілому», адже «випускаючи корабля на великі води (хотів би випустити!), просив би Вас сказати про цього корабля своє тямуще слово», яке для видавців стало би «семафором, що відкривав би роману путь до верстата, потім до читача» [12].

Своїм романом І. Чендей прагнув відкрити Закарпаття «цілому світові, чи бодай Європі [...] на весь його великий і чарівний зріст, з багатством душі людей, з деякою незвичайністю звичаїв», а закарпатців – людьми «безмежно щирими і довірливими, творчими своїм духом, працьовитими, багатими у фантазії, мудрими...». Заради цього, зізнавався І. Чендей К. Волинському, був «готовий працювати до самозабуття і отупіння», адже мав намір написати «широке художнє полотно» у двох книгах «Зелена Верховина», перша із яких – роман «Птахи полишають гнізда», друга – «Нова днина».

І. Чендей відверто писав, що у процесі роботи над першим епічним твором зустрів немало труднощів, бо саме тут, наголошував він, проявляється велике вміння письменника «будувати, зв'язувати до купи, переплітати», а брак такого досвіду вплинув на те, що не всі сторінки роману досконало виписані, не всі «вдалися». Тому й звертався до київського критика з проханням, попри дружні стосунки, залишатися таким, яким знав його завжди, коли йшлося «про інтереси ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРАТУРИ!», бути «нещадним, безкомпромісним». І. Чендей вважав, що справжнє «мистецтво [...] не терпить поступливості, м'якості» [12]. Водночас в особі К. Волинського бачив не лише принципового критика, а й щирого, тактовного порадника, що мав «добрий естетичний смак». Отож, присуду про свій роман він чекав з неабияким хвилюванням, і кожного разу з нетерпінням поглядав на хвіртку, чекаючи приходу листоноші, й «розчаровано проводжав його очима», коли той «подавав одні газети, журнали, а листа не подавав», бо хотілося «якомога швидше почути слово людини, якій віриш, від якої чекаєш не тільки слова похвали чи схвалення, але й доброї, відвертої поради...» [12].

Бажання І. Чендея почути авторитетну думку К. Волинського було спричинене ще й тим, що здебільшого він писав новели та оповідання, а «великих полотен не будував ще». Творення роману (І. Чендей це добре усвідомлював) вимагає великого професійного досвіду, адже пишучи роман «Птахи покидають гніздо» (перший варіант назви), він «багато чого не знав [...], інколи не сподівався», **щоб** на цьому шляху його «стріне, **як** розв'ються ситуації». Написання великих художніх полотен, твердив письменник, потребує, окрім «уміння будувати велике», ще й умілого вияву «емоційності, естетичної сторони, чуттєвості, ліризму, драматизму, виклику на думку і роздуми, тощо, коротко кажучи – талант плюс розум». Імовірно, К. Волинський звертав увагу автора й на те, що у творі той подекуди «погрішив проти правди – суворої, грізної, невмолимої, десь унікав гострих кутів, сутичок, чи то внутрішнього, чи то навіть фізичного характеру» (визнавав це). До того ж, І. Чендей вважав цей роман до певної міри підсумком свого «літературного досвіду, що його набув досі».

Поради К. Волинського надихнули письменника. Працюючи над другим варіантом роману І. Чендей «немало передумав, переважив, переосмислив,

переоцінив», фактично почав писати новий роман, прагнучи зробити все, аби «не підвести, не забрати надію од Вас – чоловіка, якого люблю, якому вірю, від якого чекаю багато і багато», та найголовніше – «не підвести читача», дати йому «образ Верховини, верховинця, з його радостями і болями, сумнівами і переживаннями, великим благородством і душевною красою». Він прагнув якомога глибше «проникнути в душу» верховинця, бо до нього вже писалися твори на цю тему, але «без великого тепла і любові до героїв», для багатьох митців це «здавалося цілиною, яку можна підняти і яка обов'язково вродить, як кожна перележала і залежала земля». Мав рацію І. Чендей, що такі твори без «великого проникнення в душу» закарпатців всього-на-всього «звідували тимчасовий успіх», бо сам час був до них безжалісним, «він то зовсім відкидав, то вкривав корозією» такі твори.

Вихід у світ цього роману І. Чендея критика сприйняла загалом прихильно, у пресі з'явилося чимало позитивних рецензій та відгуків [9, с.23–24]. Невдовзі твір було перекладено російською мовою й опубліковано на сторінках московського журналу «Дружба народів», у якому вміщено й розлогу статтю про цей твір відомого критика Г. Корабельникова під назвою «Король Лир Верховини» [7]. Кандидатуру І.Чендея як автора роману «Птахи полишають гнізда» за рішенням урядового республіканського комітету по преміях імені Т.Г. Шевченка було включено у список номінантів на її здобуття у 1966 році, серед яких знані й відомі письменники – Т. Г. Масенко, П.И. Панч, О.О. Сизоненко, Борис Тен, М. Томчаний, В. Кондратенко, І. Муратов, М. Тарновський (див. : «Літ. Україна» від 07 січня 1966 р.). Своє вагомe слово про роман сказав і К. Волинський у статті «Пытливим взглядом художника», опублікованій 24 лютого 1966 року на сторінках провідної ідеологічної газети «Правда Украины» у контексті обговорення творів-претендентів на цю високу нагороду.

Цікавою в цьому контексті є видавнича рецензія К.Волинського на рукопис збірки І. Чендея «Казка білого інею», яка побачила світ 1979 року в ужгородському видавництві «Карпати». Цю повість К. Волинський назвав серед кращих надбань так званого «почвеннического» «стилістично-змістового напрямку» у тогочасній літературі. Адже його представники, зокрема В. Распутін, А. Белов, В. Шукшин, В. Астаф'єв, Є. Носов – у російській літературі, М. Стельмах, Г. Тютюнник, Гр. Тютюнник, Є. Гуцало, О. Сизоненко, М. Томчаний – в українській, прагнули, зазначає дослідник, «розкрити першоджерела, першовитоки духовності та моральності» [1, арк. 1]. Вірність тому напрямку, наголошує рецензент, зберігає й І. Чендей, який «по-своєму розробляючи, осмислюючи та відображаючи його проблематику в її, так би мовити, сьогоднішньому переломленні (баченні, розумінні)» [1, арк. 2]. К. Волинський у цьому аспекті звертає увагу й на повість «Терен цвіте» та роман «Птахи полишають гнізда», у яких глибоке «художньо-філософське осмислення тематично-проблемної полоси, пов'язаної з народними першоджерелами і коріннями духовності і моральності, пов'язаної з дослідженням народного характеру» [1, арк. 2–3]. Варто наголосити, що К. Волинський фактично першим ввів «Казку білого інею» та інші твори І. Чендея у популярне тоді коло тогочасної новаторської «сільської» прози, а такий контекст, очевидний і цілком природний, заслуговує окремої розмови дослідників його творчого доробку.

На переконання К. Волинського, повість «Казка білого інею» «написана талановито», а «образ Матері – верховинки Василини – виписано справді вражаюче. Під пером письменника цей образ, з одного боку, набуває великої сили узагальнення, постає як типовий народний характер. [...] Нарешті, постає тут і вельми цікава паралель Мати – Земля, котрі дають життя всьому живому, зігрівають його своєю безмірною добротою, теплом свого серця...» [1, арк. 3]. Таке проникливе і вдумливе прочитання цього твору в контексті тогочасної радянської багатонаціональної літератури навело К. Волинського на цілком справедливу і слушну думку, що «після «Материнського поля» Ч. Айтматова ми ще не мали з такою мистецькою силою виписаного образу Матері, котрий дав оце Чендей у своїй повісті» [1, арк. 3]. Варто зауважити, що висока оцінка К. Волинським повісті І. Чендея «Казка білого інею» з посвятою «Пам'яті матері Василини – незрівнянної у душевній красі» була об'єктивною і справедливою, адже згодом усі, хто писав про творчість митця, зокрема І. Дзюба [2], В. Дончик [4], М. Жулинський [5], В. Марко [8], Д. Федака [11], Г. Штонь [15] та ін., відзначали цю повість як одну із кращих не лише у творчій спадщині письменника, але й в українській літературі загалом. Так, наприклад, І. Дзюба твердить, що «Казка білого інею» – це «емоційне і глибоке вдячне слово про неньку, де синівське сприйняття і розуміння матері стає художньою об'єктивністю, розгортається в сув'язь зворушливих епізодів і промовистих картин долі, завдяки чому дорогоцінні материні риси не тільки возвеличені із синівською любов'ю, а й розкриті як живе й невичерпне, живлюще єство народної вдачі» [2, 516].

Ці думки критиків знаходять підтвердження і в епістолярії І. Чендея. Так, наприклад, розповідь про батьків у листі від 28 червня 1966 року до І. Денисюка він майже дослівно повторить в автобіографічній повісті «Луна блакитного овиду» (1968), а також 1990 року в інтерв'ю «Конче скасувати цензуру» в газеті «Літературна Україна» як кандидат у народні депутати України [13, с.3]. У листі до відомого літературознавця Л. Коваленка від 21 травня 1974 року, згадуючи свій день народження, слово «Мама» І. Чендей свідомо напише з великої літери, тим самим виявляючи велику любов і глибоку пошану до найдорожчої у світі людини [6, с.139]. Від батьків І. Чендей узяв у дорогу життя й науку про те, що лише чесна й віддана праця може дати необхідні результати й принести душевну насолоду.

У листах І.Чендея до К.Волинського, які охоплюють 1964–1986 роки, йдеться також про важливі моменти життя й творчості кореспондентів. У цьому листуванні І.Чендей постає людиною, залюбленою у свій рідний край, свою малу батьківщину, що в контексті сьогодення звучить особливо актуально. Отож, слова письменника «... моя любов до Закарпаття не заважає мені любити всієї української землі» [12], від якої упродовж століть закарпатців намагалися відірвати різноманітні завойовники, озаглавлюють статтю не випадково. І.Чендееві найперше імпонувало те, що К.Волинський уважно «стежив за літературним процесом на Закарпатті», представленого такими талановитими митцями як М.Томчаний, Ф.Потушняк, П.Скунць, П.Мідянка, Д.Креміль, М.Дочинець, О.Гаврош, Г.Малик та ін. Вони, без перебільшення, стали «окрасою української літератури», про що свого часу мріяв І.Чендей. Тому його твердження, що «Закарпаття – край, створений самою природою для мистецтва», не було перебільшенням. До того ж, І.Чендееві боліло й те,

що в силу історичних обставин кращі сини рідного краю нерідко «... подавалися у світ і там знаходили застосування» (на жаль, ці слова актуально звучать й понині!) [12]. На підтвердження сказаного письменник згадує історії життєвих доль М. Балудянського, першого ректора Петербурзького університету, І. Орлая, академіка Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії, І. Грабаря, народного художника СРСР, історика мистецтва, дійсного члена АН СРСР, автора «Истории русского искусства» в 6-ти томах, Г. Гуца, українського історика, філолога, етнографа, фольклориста та медика, одного з основоположників слов'янознавства в Україні та Росії, М. Мункачі, угорського живописця німецького походження, зачинателя і творця угорського реалістичного живопису, народженого в Мукачеві.

Листи І. Чендея характеризують його (а таким він був не лише у творчості, а й у житті, за що його не раз несправедливо критиковано) як людину відверту й щиру у своїх переконаннях, у ставленні до тих процесів, які відбувалися на Закарпатті за радянських часів. На підставі щоденникових записів, листів та інших розшуканих нами архівних матеріалах можна стверджувати, що у душі І. Чендея йшло постійне протиборство між, на перший погляд, «правильними» гаслами тогочасної ідеологічної системи та конкретними реаліями, й тими змінами, здебільшого «неправильними», що відбувалися у культурно-духовному просторі не лише Закарпаття, а й України загалом.

Насправді, йому, синові із багатодітної родини простого селянина (і це треба визнати як позитив!), «радянський час відкрив ... великі можливості до творчості». Це підтверджують до певної міри й спогади вдови К. Волинського, Валентини Яківни. Одного разу вони побували в с. Дубове, де мешкали його батьки. Особливо запам'ятався батько І. Чендея, вразили його натруджені руки, які набували якоїсь незвичайності, коли клав їх на дубовий стіл під час розмови із гостями. Пані Валентина згадує й про те, що оселя батьків письменника не вирізнялась якимсь багатством, жили вони досить скромно, хоча недруги митця розпускали плітки про Чендея-«куркуля». Однак він ніколи не сприймав денаціоналізації, подвійної моралі, руйнування віками вироблених народних звичаїв, норм людського співжиття, що відбувалося у ті ж часи.

Варто наголосити й на тому важливому моменті, що у листах, щоденникових записах письменник неодноразово висловлює у різних варіаціях свої духовні й творчі максими, чимало із яких не застаріли, а навпаки – зазвучали ще сильніше й гостріше в контексті останніх подій в Україні, а деякі із них, на превеликий жаль, стали пророчими. Так, наприклад, побувавши 11–12 лютого 1987 року на Всеукраїнському установчому віче Товариства української мови імені Тараса Шевченка у Києві, із захопленням писав, що ця подія в історії натовді ще Радянської України «не просто знаменита, а велика», оскільки «на магістралі діяння в ім'я пробудження свідомості виступила найкраща частина високо одухотвореної і чуттям високого обов'язку наповнена інтелігенція», вічно гнана, зневажена тоталітарною радянською системою, яка не допускала її до формування «громадсько-суспільної думки». Мав рацію І. Чендей, що саме національно свідомі інтелігенція, «інтелігенція в широкому розумінні слова» (тобто, не лише письменники), була насправді, як показує світова історія, «рушійною силою» суспільства [14].

І.Чендей кохався в закарпатських народних ремеслах та народній творчості рідного краю, у якому «не можна не співати, не творити», бо для нього і Закарпаття, і Україна були «найпрекраснішою, найбагатшою, найпісеннішою землею на всьому світі». Він, розраховуючи на повну довіру свого адресата, фактично зізнається у своєму істинному патріотизмі, який у той час іменувався так званим українським буржуазним націоналізмом, й у чому його звинувачували горе-критики роману «Птахи полишають гнізда» та інших творів. Та попри те він незрадливо сповідував істинну думку, вивірену життям, що «любов до Батьківщини починається з того гнізда, звідки ти вилетів у світ, з того неба, яке першим послало тобі сонячний промінь... з того луку, який першим розквітнув для тебе польовими чічками і обмив босі ноги срібними росами...». Його щира сповідь у листі до К.Волинського раптово обривається, що позначено відповідно трьома крапками, адже митець добре розумів: у своїх розмислах він вийшов за межі «дозволеного», «забрів далеко...», а хлопці у білих комірцях були дуже пильними... читали листи навіть на відстані! [12].

З цього листування дізнаємося про маловідомий факт біографії І.Чендея: йому було доручено супроводжувати по Закарпаттю найбільш знаного представника творчої інтелігенції Куби та дослідника її фольклору Самуеля Фейхоо Родрігеса, автора поетичних збірок, видавця, лауреата багатьох літературних премій. С.Фейхоо брав участь у роботі об'єднаного пленуму правлінь Спілок письменників СРСР та України, присвяченого 150-річчю з дня народження Т.Шевченка. Про перебування в Україні, зокрема на Закарпатті, С.Фейхоо полишив цікаві спогади «Viaje a la Union Sovietica» («Поїздка в Радянський Союз»), згодом опубліковані на сторінках відомого іспаномовного журналу «Islas» (1967. – №9). Там, зокрема, там вміщено фотографії, на яких зафіксовано пам'ятки закарпатської дерев'яної архітектури, а також групове фото з І.Чендеєм.

У листах І.Чендей згадує про деякі факти з історії номінації його роману «Птахи полишають гнізда» на Шевченківську премію. У цьому контексті цікавим видається інтерв'ю одного із тодішніх номінантів О.Сизоненка, опубліковане на сторінках «Української літературної газети» (№20 (78). –2012. – 05 жовт.). Він, зокрема, сказав, що його роман «Білі хмари» вперше опублікував журнал «Вітчизна» (1964), а згодом вийшов окремим виданням у «Радянському письменнику» (1965), й зазначив, що «... весь комітет із Шевченківської премії проголосував за нього таємно, та Гончар головував замість Корнійчука, і сказав: «Сизоненко нікуди не дінеться, йому тільки сорок років... А в списку Петро Йосипович Панч, якому сімдесят п'ять. Давайте відкритим голосуванням віддамо Панчеві». І йому дали премію. Це абсолютно справедливо, Панч набагато більше зробив, він – фундатор української радянської прози. А Сизоненко таки нікуди не подівся, став лауреатом через 20 років...»). Однак стенограма засідання Урядового комітету по державних преміях ім. Т.Г.Шевченка від 06.03.1966 року вносить деякі корективи щодо твердження О.Сизоненка. На засіданні головував таки О.Корнійчук, а всю технічну процедуру забезпечував секретар комітету Г.П.Донець. О.Гончар зазначив, що книжка П.Панча цікава в жанровому аспекті, однак не вважав її кращою серед інших творів автора, зокрема роману «Гомоніла Україна», «Голубине село» та ін. Він досить прихильно відізвався й про таких номінантів,

як О.Сизоненко, І.Муратов, В. Кондратенко. Однак, беручи до уваги той факт, що П.Панч «один з основоположників української радянської літератури, цілі десятиріччя трудився, пройшов шлях, чесний, сумлінний, авторитетний для всіх художників», а тому відзначення цією премією П.Панча було найвищою оцінкою всієї його творчості. Достойною кандидатурою О.Гончар вважав й Бориса Тена за його переклади українською мовою книги «Одіссея» Гомера і п'єси «Антигона» Софокла. Він просив Комітет клопотати перед урядом про окрему відзнаку автора, оскільки переклади Б.Тена стали «визначною подією в нашому культурному житті», а скрупульозну працю перекладача небезпідставно назвав «подвигом в ім'я нашої культури». На жаль, думку Олесья Гончара щодо відзначення Б.Тена урядове керівництво проігнорувало [10].

І.Чендея завжди вражав брак естетичного чуття, несмак, який був непритаманний народній культурі й приходив у життя його земляків у вигляді різного роду листівок з котами, зайцями і папугами, «розмальованими в дикі кольори», і «атлетів для незадоволених фізично жінок», – і вся ця «бридота» проникала якимись «неузаконеними, зате існуючими каналами», плила «з чорного ходу» (можна лише уявити, як би реагував письменник на сучасну інтернетівську «бридоту»!). Він намагався збагнути (про це йдеться і в романі «Птахи полишають гнізда»), як це могло статися навіть із його рідним братом Миколою, «смаки і естетичний світ» якого формувалися «вишивкою, коломийкою, грою на сопілці і трембіті, танцем народним на весіллі»; та служба в радянській армії «приліпилася до нього» таким несподіваним руйнуванням цього естетичного світу, здавалось би, вивіреного упродовж багатьох століть народним буттям. Його лякало оте «наносне», фальшиве, «допик той несмак», який не прикрашає людину як таку, а тому й намагався художнім словом боротися «за культуру і красу», основу на високих духовних ідеалах. Ту красу, яку взяв із собою у світ із рідної його серцю Верховини, до якої у кожного, хто побував там хоча б один раз і побачив, твердив небезпідставно письменник, «народжувалася велика любов». І та любов в І.Чендея була настільки глибокою, що він сумнівався не лише у собі, а й у інших митцях, хто брався писати про Верховину, адже для справжнього відтворення всієї її неповторності, заявляв він, «у нас ще не вистачає таланту, вміння, аби показати її на весь зріст величі і краси».

**Висновки.** Листи, щоденники І.Чендея та інші архівні матеріали дають підстави стверджувати, що письменник усім своїм життям домагався того, аби не відбулося остаточної духовно-моральної деградації тогочасного суспільства, намагався привернути увагу тогочасних чиновників до екологічних проблем та бережливого ставлення до природи, прагнув збагатити українську літературу високохудожніми творами. У цьому процесі розвитку літератури він особливого значення надавав фаховій критиці, якої бракувало не лише в Україні, а тодішньому СРСР.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волинський К. П. Рецензія. Іван Чендей. Казка білого інею / Кость Волинський // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф.221. – Оп. 2. – Од. зб. №33. – Арк.1–6.



2. Дзюба І.М. З криниці літ : У 3 т. / Іван Дзюба. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007. – Т.3 : Літ. портрети; Дніпровський меридіан; Зі спогадів. – 2007. – 880 с.

3. Дзюба І.М. Лист до С.Кіраля від 23.02.2015 р. / Іван Дзюба // Архів автора статті.

4. Дончик В. Неминуче й неминуще : літературні дослідження і хроніки / Віталій Дончик. – К. : Наук. думка, 2012. – 862 с.

5. Жулинський М. Сходження на Ясенову : [І. Чендею – 70] / Микола Жулинський // Літ. Україна. – 1992. – 11 черв. – С.5.

6. Кіраль С. Зробити щось корисне для свого рідного народу» : з епістолярної спадщини Івана Чендея : Монографія / Сидір Кіраль. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. – 212 с.

7. Корабельников Г. Король Лир Верховини / Григорій Корабельников // Дружба народів. – 1966. – №6. – С.247–257.

8. Марко В. Творча зрілість – то вічне шукання / Василь Марко // Вітчизна. – 1980. – №3. – С. 203–205.

9. Письменник Іван Чендей : Біобібліографічний покажчик / Укл. О. Г. Люта, Л. О. Смочко, М. І. Трещак. – Ужгород : Вид-во «Мистецька Лінія», 2006. – С. 23–24.

10. Стенограма засідання Урядового комітету по преміях ім. Т.Г.Шевченка від 6 березня 1966 року / Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 979. – Оп.1. – Од. зб. 146. – Арк. 17–21.

11. Федака Д. З минулого – в майбутнє [вст. ст.] / Дмитро Федака // Чендей І. Птахи полишають гнізда ... Повість, роман / Іван Чендей. – Ужгород : Карпати, 1984. – С. 5–20.

12. Чендей І. Листи до К. П. Волинського / Іван Чендей // Приватний архів К. П. Волинського, м. Київ.

13. Чендей І. «Конче скасувати цензуру» : [інтерв'ю з письменником / Записав Ю.Пригорницький] / Іван Чендей // Літ. Україна. – 1990. – 22 лют. – С.3

14. Чендей І. Щоденникові записи : 1953–1995 рр. / Іван Чендей // Архів І.Чендея, м. Ужгород.

15. Штонь Г. Слово, що прагне навчати / Григорій Штонь // Літ. Україна. – 1979. – 28 серп. – С. 2.

16. «Я щасливий від спілкувань з Вами» [Листи І. Чендея до О. Гончара; публ. В. Гончар] // Слово Просвіти. – 2012. – № 28 (665). – 12–18 лип. – С.10–12.

## REFERENCES

1. Volins'kij K. P. Retsenziya. Ivan Chendej. Kazka bilogo ineyu / Kost' Volins'kij // TSentral'nij derzhavnij arkhiv-muzej literaturi i mistetstva Ukraïni. – F.221. – Op. 2. – Od. zb. №33. – Ark.1–6.

2. Dzyuba I.M. Z krinitsi lit : U 3 t. / Ivan Dzyuba. – K. : Vid. dim «Kievo-Mogilyans'ka akademiya», 2006–2007. – T.3 : Lit. portreti; Dniprovs'kij meridian; Zi spogadiv. – 2007. – 880 s.

3. Dzyuba I.M. List do S.Kiralya vid 23.02.2015 r. / Ivan Dzyuba // Arkhiv avtora statti.

4. Donchik V. Neminuche j neminushe : literaturni doslidi i khroniki / Vitalij Donchik. – K. : Nauk. dumka, 2012. – 862 s.

5. Zhulins'kij M. Skhodzhennya na Yasenovu : [I. Chendeyu – 70] / Mikola Zhulins'kij // Lit. Ukraïna. – 1992. – 11 cherv. – S.5.

6. Kiral' S. Zrobiti shhos' korisne dlya svogo ridnogo narodu» : z epistolyarnoi spadshhini Ivana Chendeya : Monografiya / Sidir Kiral'. – Nizhin : Vidavets' PP Lisenko M.M., 2013. – 212 s.

7. Korabel'nikov G. Korol' Lir Verkhoviny / Grigorij Korabel'nikov // Druzhba narodov. – 1966. – №6. – S.247–257.

8. Marko V. Tvorcha zrilist' – to vichne shukannya / Vasil' Marko // Vitchizna. – 1980. – №3. – S. 203–205.

9. Pis'mennik Ivan CHendej : Biobibliografichnij pokazhchik / Ukl. O. G. Lyuta, L. O. Smochko, M. I. Treshhak. – Uzhgorod : Vid-vo «Mistets'ka Liniya», 2006. – S. 23–24.

10. Stenograma zasidannya Uryadovogo komitetu po premiyakh im. T.G.Shevchenka vid 6 bereznya 1966 roku / T.Sentral'nij derzhavnij arkhiv-muzej literaturi i mistetstva Ukraïni. – F. 979. – Op.1. – Od. zb. 146. – Ark. 17–21.

11. Fedaka D. Z minulogo – v majbutne [vst. st.] / Dmitro Fedaka // Chendej I. Ptakhi polishayut' gnizda ... Povist', roman / Ivan CHendej. – Uzhgorod : Karpati, 1984. – S. 5–20.

12. Chendej I. Listi do K. P. Volins'kogo / Ivan Chendej // Privatnij arkhiv K. P. Volins'kogo, m. Kiïv.

13. Chendej I. «Konche skasuvati tsenzuru» : [interv'yu z pis'mennikom / Zapisav Yu. Prigornits'kij] / Ivan Chendej // Lit. Ukraïna. – 1990. – 22 lyut. – S.3

14. Chendej I. Shodennikovi zapisi : 1953–1995 rr. / Ivan Chendej // Arkhiv I.Chendeya, m. Uzhgorod.

15. Shton' G. Slovo, shho pragne navchati / Grigorij SHton' // Lit. Ukraïna. – 1979. – 28 cerp. – S. 2.

16. «Ya shhaslivij vid spilkuvan' z Vami» [Listi I. Chendeya do O. Gonchara; publ. V. Gonchar] // Slovo Prosviti. – 2012. – № 28 (665). – 12–18 lip. – S.10–12.

#### **WRITER AND CRITICS: FROM THE HISTORY OF CREATIVE COLLABORATION OF IVAN CHENDEY AND COSTYA VOLYNSKY (ON THE BASIS OF ARCHIVAL MATERIALS)**

*Kiral Sydor Stepanovych, Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Ukrainian and Classical Languages, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Academician of Higher Education Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)*

*I. Chendey's first collection "Seagulls are flying to the East" (Uzhgorod, 1955) immediately drew critics' attention: reviewers praised novelistic achievements of the writer and predicted creative success on the pages of the leading national newspapers and magazines. Unfortunately, the future life of the artist was not easy, and in some period it was thorny.*

*G.Avrahov, V.Donchik, I. Dziuba, M.Zhulinsky, V.Marko, V.Pop, M.Strelbitsky, G.Shton, D. Fedaka and many others researched I.Chendey's literary achievements in different aspects. At the same time a unique unpublished epistolyary of the writer remains out of view of the researchers and his diary entries which are full of information, intellectuality and openness.*

*In I.Chendey's letters to K.Volynskiy from 1964 to 1986 there are also important moments about correspondents' life and work. In this correspondence I.Chendey reveals himself as a personality who loves his native land, small homeland. It sounds particularly important in the context of today's reality. I.Chendey was impressed that K.Volynskyy*

carefully "followed the literary process in Zakarpattya" presented by such talented artists as M.Tomchaniy, F.Potushnyak, P.Skunts, P.Midyanka, D.Kremin, M.Dochynets, O.Havrosh, H.Malyk and others. In the article the writer attempts to recreate the most important facts as a "social and literary life of the day" on the basis of archival documents, writer's letters (published and unpublished), creative collaboration between I.Chendey and Volynsky is also highlighted.

I.Chendey's letters characterize him (and he was such a person not only in literary activity, but in his life as well, for this reason he was criticized unfairly) as an open person and frank and sincere in his beliefs, in attitude to those processes which took place in Transcarpathia in Soviet times. On the basis of diary entries, letters and other archival materials (found by us) we can resume that there was a permanent confrontation in I.Chendey's soul between, from the first point of view, the seemingly "correct" slogans of an ideological system of that time and specific realities, and the changes, mostly "wrong", which took place in the cultural and spiritual space not only in Transcarpathia, but in Ukraine in general.

It should also emphasize that the writer often expresses his spiritual and creative maxims in different variations in his letters, diaries. Many of them are up-to-date and vice versa they sound even stronger in the context of recent events in Ukraine, and some of them, unfortunately, have become prophetic.

I.Chendey in his letters, diaries and other archival material gave us a reason to believe that a writer all his life tried to avoid final spiritual and moral degradation of a contemporary society and draw officials' attention to contemporary environmental issues and careful attitude to nature, sought to enrich Ukrainian literature by highly artistic literary works. In this process of literature he gave a special significance to criticism which was a lack not only in Ukraine, but in the USSR as well.

**Keywords:** archive, review, folklore, intellectuals, narrative, story, comment.